

Marika Helovu

Sodankäyntiä lähikirjastojen ympärillä

Retorinen analyysi Helsingin Sanomien vuoden 2002 kirjastokeskustelusta

Marika Helovu: Sodankäyntiä lähikirjastojen ympärillä. Retorinen analyysi Helsingin Sanomien vuoden 2002 kirjastokeskustelusta [Warfare around public libraries. A rhetorical analysis of the articles concerning libraries published in Helsingin sanomat in 2002]. Informaatiotutkimus 23 (3), pp. 84-92.

In 2002 five local libraries were threatened to be closed down in Helsinki. This motion caused tremendous objection and the issue was also discussed vividly in various newspapers. In this article rhetorical analysis is used to study fifteen pieces of writing published in Helsingin Sanomat and to analyze which arguments are used to argue for saving the libraries and what kind of arguments are used to argue for closing them down. The writings are studied both for direct and hidden expressions of opinions as well as arguments for and against the libraries.

The people defending the local libraries base their arguments in three clearly distinguishable themes. Firstly, libraries are defended by appealing to common sense: it would be senseless to close down working and much used libraries. Secondly, people have concerns for the weaker side of the society, children and old people, and how they will cope if the local libraries are closed down. Thirdly, libraries are defended because they have been operating for so long and thus uphold a sense of community by proving a recreational meeting place for different age groups. On the other hand, all the writings arguing for closing down the libraries were based on money and the lack of it. The writings also present a hidden confrontation between a welfare state and the information society.

Address: Marika Helovu: Kalamestarintie 2-4 U, 04300 TUUSULA, Finland, email: marika.rintakoski@kolumbus.fi

Kirjastolaitosta pidetään itsestään selvästi suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan yhtenä peruspilarina halvan terveydenhuollon, maksuttoman koulutuksen ja muiden sosiaalivakuuksien ja –palveluiden lisäksi, ja sen vuoksi kirjastolaitoksen aseman heikentäminen poliittisin päätöksin on hyvin hankalaa ja herättää aina voimakkaita tunteita ja vastustusta (Castells ja Himanen 2001: 82-83; Mäkinen 1999: 201). Laman aikaan 1990-luvulla jouduttiin kuitenkin myös kirjastoissa säästämään: valtionapujärjestelmää uudistettiin, kirjastojen määrärahat pienenivät, monia kirjastoja uhkasi lakkauttaminen ja useita jouduttiinkin sulkemaan (Mäkinen 1999: 201, 203, 207).

Keväällä 2002 Helsingin kaupunginkirjaston johtoryhmä uhkasi jälleen karsia kirjastoverkkoa

ja sulkea viisi lähikirjastoa: Käpylän, Tapanilan, Roihuvuoren, Kulosaaren ja Toukolan kirjastot. Esitys sai aikaan valtaisan vastalauseiden myrskyn kaikissa näissä kaupunginosissa ja lakkauttamista vastaan kerättiin nimiä adressiin, järjestettiin keskustelutilaisuuksia sekä mielenosoituksia ja sen lisäksi asiasta käytiin kiivasta keskustelua lehtien palstoilla. Kirjastonkäyttäjien painostus tuotti tulosta, sillä lopulta kirjasto- ja kulttuurilautakunta esitti vain Toukolan kirjaston sulkemista ja vaadittu neljän prosentin säästö otettaisiin sen sijaan henkilöstö- ja aineistomenoja karsimalla (U8, U9).

Tarkastelen tässä artikkelissa näiden lähikirjastojen lakkauttamisesta käytyä keskustelua Helsingin Sanomien uutisoinnin ja

mielipidekirjoitusten perusteella ja aineistoni koostuu viidestätoista huhtikuussa vuonna 2002 ilmestyneestä kirjoituksesta. Uutisiksi niistä voi luokitella kymmenen ja mielipidekirjoituksiksi viisi, joista kolme on julkaistu mielipidepalstalla ja kaksi vieraskynäpalstalla. Käytän tästä eteenpäin niihin viitaten lyhenteitä U (Uutinen) 1 – 10, MP (Mielipide) 1 – 3 ja VK (Vieraskynä) 1 – 2.

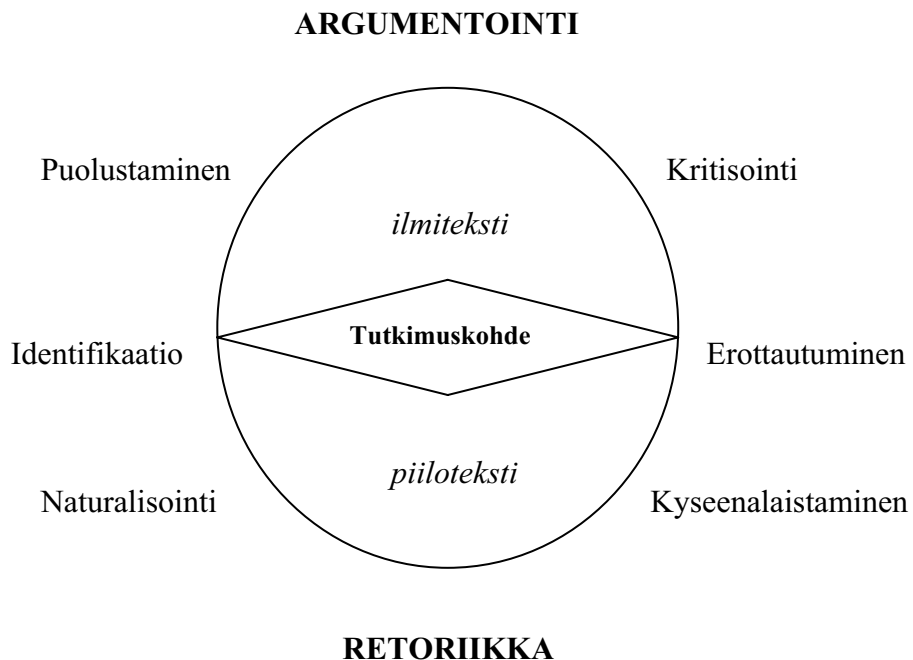
Kirjoitusten pohjalta analysoin sitä, mitä argumentteja käytetään puolustettaessa kirjaston säilyttämistä ja toisaalta minkälaisen argumenttien perusteella lakkauttamista perustellaan. Etsin teksteistä toisaalta suoraan ilmenevää ja toisaalta piilossa olevia kannanottoja ja perusteluja kirjastojen puolesta ja vastaan ja teen analyysini uskontotieteilijä Tuula Sakaranahon kehittämän retorisia merkityksenantoprosesseja kuvaavan analyysikaavion mukaan (Sakaranaho 1998: 59). Retorinen menetelmä toimii hyvin voimakkaita kannanottoja sisältävän sanomalehtikirjoittelun analyysissä ja vastakkaisia mielipiteitä korostavasta kirjoitustavasta johtuen niissä ilmeneviä arvoja ja asenteita on helppo löytää.

Retorinen lähestymistapa

Retoriikassa kiinnostuksen kohteena ovat verbaalisen kommunikaation säännöt ja puheen (puhutun tai kirjoitetun) analysoiminen. Lähtökohtana tutkimuksessa on yleisöön vetoaminen argumentoinnin avulla ja perusajatuksena se, että kommunikointi tähtää aina johonkin. Retorinen tutkimus tarjoaakin monia käyttökelpoisia menetelmiä ja käsitteitä erilaisten tekstien analysoimiseen. (Pesonen 1997b: 133; Sakaranaho 1998: 42; Sakaranaho 1999a: 293.)

Tuula Sakaranaho on väitöskirjassaan laatinut analyysikaavion (alla), joka kuvaa retorisia merkityksenantoprosesseja (Sakaranaho 1998: 59). Kaavionsa käsitteet hän on koonnut toimivaksi synteeksiksi muutamalta retorikan johtavalta tutkijalta (Billig 1987; Burke 1950; Potter 1996) ja kaavio soveltuu hyvin myös oman aineistoni tarkasteluun. Tutkimukseni teoreettinen viitekehys pohjautuu näin ollen lähinnä humanistisissa tieteissä tehtyyn tutkimukseen.

KAAVIO 1: Retoriset merkityksenantoprosessit

Kuten kaaviosta käy ilmi, analyysiä voi tehdä toisaalta ilmitekstin eli argumentoinnin tasolla ja toisaalta piiloteekstin eli retoriikan tasolla. Ilmitekstin tarkastelua voidaan kutsua auki kirjoitetuksi lähiluvuksi ja merkitysten etsimistä piilotekstistä ja sanojen takaa taas kutsutaan tulkinnaksi (Sakaranaho 1999b: 300). Tekstit eivät sisällä mitään valmiita merkityksiä, ainoastaan merkityspotentiaaleja. Jotkut piirteet tekstissä kuten sanavalinnat, kielen yksityiskohdat, tyyli ja esitystapa ohjailevat lukijaa ja antavat merkityksen muodostamiselle suunnan. Lukija taas antaa tekstille merkityksen omien ennakkotietojensa, arvojensa ja asenteidensa pohjalta ja näin ollen tekstin merkitys syntyy lukijan ja tekstin välisessä vuorovaikutuksessa. (Lehtonen 1996: 113, 116, 126, 152, 157.)

Puhujan tai kirjoittajan pyrkimyksenä on siis vaikuttaa yleisönsä ja saada siltä kannatusta omille näkemyksilleen. Kun kirjoittaja kertoo omasta näkemyksestään, hän pyrkii tietysti puolustamaan omaa kantaansa (puolustaminen), mutta ottaa aina joko tietoisesti tai tiedostamattaan huomioon vastakkaisen kannan olemassaolon, mitä sitten väitteissään kritisoi (kritisointi). Puolustaminen ja kritisointi tapahtuvat siis ilmitekstin tasolla. (Billig: 1987: 87; Potter 1996: 106-108.) (Käytän puolustamisen käsitettä Sakaranahon alkuperäisen oikeuttamisen käsitteen sijasta, sillä se on mielestäni kuvaavampi suuria tunteita ilmaisevan aineistoni analyysissä)

Ilmitekstissä esiin tuleva puolustaminen ja kritisointi kertoo aina myös jostain sellaisesta, mitä ei tekstistä suoraan näe. Jokaisessa puolustuksessa on aina mukana piilossa oleva näkökulma todellisuudesta, jota pidetään täysin luonnollisena (naturalisointi). Jokaisessa kritiikissä taas esiintyy vasta-argumenttiin liitetyn selvion esittäminen luonnottomana ja vääristyneenä (kyseenalaistaminen). Tekstissä ei välttämättä kritisoida tai puolusteta suoraan ja merkityksiä voidaan etsiä myös ikään kuin rivien välistä tarkastelemalla erilaisia vihjauksia, joiden avulla esimerkiksi vastakkaista näkemystä kritisoidaan. Näitä piilotettuja merkityksiä paljastavat erityisesti sanavalinnat. (Pesonen 1999: 323; Potter 1996: 106- 108.; Sakaranaho 1999b: 300-301.)

Nimeämällä asioita kirjoittaja vetoaa lukijoihin käsityksensä puolesta ja nimeämisen avulla voidaan myös kritisoida vastakkaista mielipidettä. Koska kommunikaatiossa pyritään yksinkertaistamaan monimutkaisia asioita, voidaan päätyä käyttämään ns. jumala-termejä, jotka tulevat hyvin esille esimerkiksi yksilöiden välisessä arkisessa kanssakäymisessä. Jokaisessa

kulttuurissa on teologiseen jumalan-käsitteeseen verrattavia lopullisia käsitteitä, joihin vetoamalla väittely loppuu, koska niiden yli ei enää voi mennä. Näin ollen jumala-termien edellytyksenä on täydellinen yksimielisyys. (Burke 1945: 108-109; Summa 1996: 60; Sakaranaho 1999b: 299.)

Jotkut tutkijat pitävät länsimaisen yhteiskunnan jumala-terminä rahaa, jolloin yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyt perustelut sekä tavoitteet liittyvät aina jollakin tavalla rahaan. Rahan pitäminen jumala-käsitteenä ei tarkoita siis sitä, että länsimainen yhteiskunta perustuisi puhtaasti ja pelkästään rahaan. Tällaisessa yhteiskunnassa rahaa ei enää edes tunnistettaisi, koska täydellisen yksimielisyyden vallitessa millään muulla ei olisi enää mitään arvoa, eikä siitä eroavia mielipiteitä yksinkertaisesti olisi olemassa. Edetessään kohti lopullisuutta käsite lakkaisi siis olemasta. (Burke 1945: 102-108; Gusfield 1989: 34-36) Koska kirjastojen lakkauttaminenkin liittyy rahaan, on kiinnostava tutkia, nouseeko raha aineistossani jumala-käsitteeksi.

Aineistossani lähikirjastojen puolustajien mielipiteet tulevat selvästi ja suoraan esille henkilökohtaisissa mielipide- ja vieraskynäkirjoituksissa, kun taas lakkauttamisen kannalla olevien kannanotot esiintyvät uutisoinnissa toisinaan heijastumina toimittajan kirjoituksen kautta ja saattavat näin ollen saada uusia merkityksiä tai painotuksia toimittajan arvoista ja asenteista. Joissain uutisteksteissä kaupungin päättäjäien kommentit esitetään kuitenkin suorina lainauksina ja analyysissä olenkin painottanut juuri näitä suoria lainauksia.

Jokainen tekee tulkintaansa omasta henkilökohtaisesta kontekstistaan, johon liittyvät arvot, asenteet ja elämäkokemukset sekä niiden lisäksi myös laajempi kulttuurinen ja sosiaalinen ympäristö (Pesonen 1997a: 115, 116 ja 123). Näin ollen käytän paljon suoria lainauksia, jotta lukijat pystyisivät tutustumaan alkuperäiseen tekstiin ja ymmärtäisivät paremmin tekemiäni tulkintoja. Lainaukset olen selvyuden vuoksi kursivoinut siinä tapauksessa, jos ne esiintyvät muun tekstin keskellä.

Sodanjulistus

Aineistossani lähikirjastojen puolustamisessa käytetään sodankäynnin käsitteitä tehostamaan viestin vaikuttavuutta. Ensimmäisessä vieraskynäkirjoituksessa kuvaillaan, kuinka hyvin toimivia lähikirjastoja ollaan tällä hetkellä tylysti uhraamassa uusien hankkeiden tieltä. Uhraaminen liittyy alun perin ylempien voimien lepyttämiseen

uhrien avulla ja tässä kirjoituksessa lähikirjastot nähdään sivullisina uhreina suurempien tahojen keskinäisissä taisteluissa. (VK1) Näitä viattomia uhreja on lähdeittävä suurin joukoin puolustamaan ja taisteluhenkkeä omien kirjastojen puolesta hieman jo herätelläänkin lukijoissa heti ensimmäisessä mielipidepalstan kirjoituksessa.

Käpyläläiset ovat aktiivista väkeä eivätkä jää kädet taskussa katsomaan kirjastonsa alasajoa. (MP1)

Rivien välistä luettava kehotus liittyä samaan rintamaan kirjastonsa puolesta sisältää myös suoran uhkauksen säästötoimista päättävillä tahoille: perästä kuuluu. Heti seuraavassa uutisessa (U3) sodankäynnin termejä aletaankin käyttää, kun kerrotaan ihmisten nousseen barrikadeille kotikaupunginosassaan Käpylässä. Myös tämän vallankumoukseen liitetyn ilmaisun käyttö viittaa siis kansan nousuun valtaapitäviä vastaan. Uutisessa (U3) haastateltava kuvailee, että *vastarinta ei ole ahdistunutta vaan määrätietoista. Koulut, päiväkodit, vanhukset... Kaikki ovat lähteneet liikkeelle.* Tällä ilmaisulla taas halutaan antaa mielikuva siitä, että koko kansa iästä riippumatta on samassa järjestäytyneessä rintamassa, joka ei anna periksi ja joka varmasti tulee juuri määrätietoisien vastustuksen avulla saavuttamaan haluamansa tavoitteen.

Toisessa vieraskynäkirjoituksessa (VK2) otetaan kantaa kaupungin säästötoimia vastaan nimittämällä Helsingin kaupunkia uusimmaksi tulokkaaksi kirjallisuuden ja kirjastojen lahtarien joukossa. Tämä käsite niin ikään liittyy sodankäyntiin ja se viittaa punaisten valkoisista käyttämään kansalaissodanaikaiseen nimitykseen (Tietojähti 2000). Kirjastotaistelun lopputulosta ei ehkä kuitenkaan nähdä yhtä myönteisenä: punaisethan hävisivät sodan. Nimitys viittaa mielestäni myös äärimmäisen raakaan ja määrätietoiseen tapaan toimia. Sodankäynnin käsitteitä käytetään laajalti koko aineistoni uutismateriaalissa kerrottaessa millaisesta vastarinnasta on kyse ja sota, puolustus, vastarinta ja kirjastojen pelastaminen ovat yleisiä ilmaisuja (U2, MP1, U3, U6, U9).

Uutisissa käytetään uhkailua tehokeinona myös päättäjien taholta ja muistutetaan, mikäli kirjastolautakunta ei pysty säästöpäätöstä tekemään, *se luopuu vaikutusvallastaan ja antaa vapaat kädet keskusjohdolle ja kaupunginhallitukselle* (U3). Näin halutaan mielestäni korostaa pakko-tilanteeseen joutuneen, mutta kuitenkin loppujen lopuksi kirjastojen puolella toimivan lautakunnan

hankalaa tehtävää. Samalla halutaan tuoda myös esille sen, että päätöksenteon siirtyessä eteenpäin päätöstä ei välttämättä tehdä enää kirjastonkäyttäjien parasta ajatellen, vaan säästöt otetaan kylmästi sieltä, mistä ne helpoiten saadaan. Näin halutaan osoittaa, että lautakunnan tekemään päätökseen kannattaa olla tyytyväinen, sillä paljon pahempiakin vaihtoehtoja olisi ollut.

Vaikka kaupunkilaiset julistavatkin avoimen sodan kirjastojensa puolesta, säästötoimista päättäviä henkilöitä ja ylipäättään päätöksiä toimeenpanevia tahoja kuvaillaan kirjoituksissa kaiken kaikkiaan myönteisesti. Heidän kuvaillaan olevan puun ja kuoren välissä, jotka *eivät ehdota sivukirjastojen lakkauttamista ilkeyttään* (MP3) ja mielikuvaa tehostetaan myös useasti kertomalla päättäjien huokailevan säästötavoitteista raportoidessaan (U2, U6, U7).

Järki

Päätösten järkipärisyyteen vetoaminen tulee esille niin kirjastoa puolustavien kuin lakkauttamista esittävien puolelta ja erityisesti lakkauttamista perustellaan ennen kaikkea järkevyyteen vetoamalla. Säästöt on joka tapauksessa tehtävä ja kirjastojen sulkeminen on mukaan järkevempi ratkaisu kuin esimerkiksi aineistomäärärahoista karsiminen, koska niiden suhteen Helsinki on kuntatilastoissa lähes peränpitäjänä (U6). Kirjastotoiminnan järkeistämiseen liitetään päättäjien taholta ennen kaikkea niiden tehokas käyttö ja iso kävijämäärä (U2, U6, U10).

Kirjastojen lakkauttamista sen sijaan kritisoidaan toisaalta vaatimalla järjen käyttöä päätöksissä ja toisaalta vetoamalla nimenomaan lakkauttamispäätöksen järjettömyyteen, joista alla muutamia esimerkkejä.

Nyt siis kaupunginhallitus on antanut suuressa viisaudessaan vaatimuksen säästää vuokria tiloissa, jotka se itse on vuokrannut itselleen (MP3).

Vuoden 2001 lainausluvut kertovat kirjastojen tiheästä käytöstä: -- Puheet "tehottomuudesta" ovat perusteettomia (VK1).

Vasta oli lähdeetty kirjastoverkon edelleen kehittämiseen siirtämällä musiikkikirjastotoiminta Pasilassapääkirjastosta asemalle, suunnittele-malla Aralista ja keskustakirjastoa ja sitten jo lakkautellaankin (U6).

Sen lisäksi, että kirjoituksissa viitataan järjen käyttöön suoraan, kaupungin toiminnasta käytetään ilmausta suuressa viisaudessaan, mutta viisaisiin päätöksiin sillä ei kuitenkaan viitata ja sen sijaan lakkauttamispäätös kyseenalaistetaan ironian avulla. Kaupungin esittämät perustelut kirjastojen tehottomasta käytöstä yritetään myös kumota vetoamalla kirjastojen lainauslukuihin ja niiden avulla todetaan, ettei ”tehottomuudesta” voida puhua.

Kahdessa viimeisessä lainauksessa kaupungin päätösten järjettömyyttä ei esitetä suoraan, mutta se on kuitenkin luettavissa rivien välistä. Käyttämällä lakkauttaa-verbistä johtimella muodostettua lakkautella-verbiä paljastaa selvästi kriittisen kannan kirjastojen sulkemista kohtaan. Näin muodostetut verbit ilmaisevat usein, vähitellen tai jatkuvasti tapahtuvaa tekemistä (Nykysuomen käsikirja 1991: 98) ja tässä tapauksessa lakkauttaminen on nimenomaan toistuvaa. Mielestäni sanaan liittyy myös konnotaatio päämäärättömästä ja mielivaltaisestakin toiminnasta, jota ei ole loppuun asti mietitty. Tämä mielikuva tulee paremmin esille esimerkiksi miettimällä verbiparia juosta - juoksemalla, joista jälkimmäinen kuvaa siellä täällä juoksemista ilman päämäärää. Lisäksi lakkauttelemisen kuvaa siis toiminnan aaltoilua: välillä lakkautellaan ja toisinaan taas ei.

Erityisen kiinnostavaa aineistossani on se, että päättäjät kommentoivat uutiskirjoituksissa kaupungin hankkeita siten, että lukijalle muodostuukin helposti kuva päätösten järjettömyydestä. Hyviä esimerkkejä löytyy esimerkiksi Aralis-kirjastosta käydystä keskustelusta.

”Aralikseen on pantu hitosti rahaa. Siinä on kaupungilla myös sitoumuksia” (U3)

”Sitä paitsi irrottautuminen maksaisi pelkkinä korvauksina kaupungille 300 000 euroa, jolla rakentaisi vaikka sivukirjastoja.” (U8)

Näiden esimerkkien perusteella kaupungin on syytä pysyä kalliissa hankkeessa, nimenomaan siitä syystä, että hankkeesta eroaminen tulisi vielä kalliimmaksi. Tällaisen argumentoinnin kautta lukijalle välittyy helposti sellainen mielikuva, että Aralista ei ehkä ole alun perin harkittu riittävästi ja nyt ikään kuin vahingosta viisastuneina ollaan siinä tilanteessa, että vetäytyminen on rahavaikeuksissa painiskelevalle kaupungille mahdotonta. Tällaista viestiä päättäjät tuskin haluavat kaupunkilaisille antaa. Koska puolustamista ei tapahdu vetoamalla esimerkiksi Araloksen monipuolisiin palveluihin,

voi rahan todeta olevan se viimeinen ja ylipäättään merkittävin argumentti, johon vedotaan. Näin ollen rahaa voi ainakin tässä kohden pitää jumala-käsitteenä, joka tekee muista perusteluista toisarvoisia ja lopettaa keskustelun jatkamisen tarpeettomana (Burke 1945: 108-109; Sakaranaho 1999b: 299).

Rahan korostamisen lisäksi luonnontieteisiin perustuva tarkkuusajattelu ja rationaalisuus on hyvin arvostettua länsimaissa ja järki ohittaa selityspeusteena tunnepohjaiset sekä eieteelliset selitykset. Rationaalisen ajattelun kyseenalaistamattomuus on selviö ja rahan ohella vain järkeen on järkevä viitata. (Burke 1945: 108-109; Koski 1998: 51; Luoma 1991: 17-19 ja 184). Tämä ajattelu näkyy mielestäni selvästi molempien tahojen perusteluiden taustalta, kun he yrittävät oikeuttaa omaa kantaansa esittelemällä omasta näkökulmastaan nimenomaan järkeviä ratkaisuja. Ensimmäisen vieraskynäkirjoittajan esittämässä argumenteissa on erityisen selkeästi näkyvissä rationaalisuuden kyseenalaistamattomuus, sillä osoittamalla kaupungin päätökset järjettömiksi viitataan nimenomaan kirjastojen tehokkaaseen käyttöön esimerkiksi esittelemällä lainauslukuja sekä kritisoidaan kaupungin projekteja näkyvien tulosten puuttumisen vuoksi (VK1). Kauan politiikassa mukana olleena kirjoittajana saattaa tiedostaa sen, että määrälliset mittarit ja selvästi näkyvät tulokset ovat niitä argumentteja, joihin kritiikissä kannattaa viitata saadakseen asiaansa edistetyksi. Koska toisessakin mielipidekirjoituksessa (MP1) viitataan lainausmäärään lakkauttamispäätöstä kritisoidaessa, uskoisin, että taustalta on löydettävissä länsimaiseen ihmiseen iskostunut ajatus tapa matemaattis-luonnontieteellisten totuuksien arvostamisesta.

Huoli

Vaikka kirjastojen puolustajat vaativat järjen käyttöä päätösten teossa ja esittävät itsekin järkeen ja lukuihin pohjautuvia argumentteja puolustaessaan omaa kantaansa, selvästi paremmin tulee kuitenkin esille kirjastonkäyttäjien huoli yhteiskunnan heikkojen jäsenten selviämistä ilman lähikirjastoa. Eniten aineistossani lähikirjastojen olemassaoloa puolustettiin vetoamalla lasten, nuorten ja vanhusten palvelujen heikkenemiseen. Kulosaaren kirjasto sijaitsee samassa pihapiirissä koulun kanssa, Käpylän kirjaston vieressä on kouluja sekä vanhustentaloja. Tapanilan urheilutalossa sijaitsevan kirjaston

läheisyyteen valmistuu piakkoin yksi Helsingin suurimmista peruskouluista, Hiidenkiven koulu. (U1, U2).

Uutisissa haastatelluista kirjastonkäyttäjistä lähes kaikki olivat pienten lasten vanhempia, jotka olivat huolissaan erityisesti pitenevien matkojen vaikutuksesta lastensa kirjastokäyttöön. Myös vanhusten liikkumisesta oltiin huolissaan. Tapanilan ala-asteen toisella luokalla olevat oppilaat taas argumentoivat kirjasto- ja kulttuurilautakunnalle kirjoittamassaan vetoomuksessa, etteivät edes saa kulkea junalla seuraavaksi lähimpään kirjastoon Malmille (U9). Lasten asemaa korostettiin myös Helsingin sanomien puolelta ja uutisten yhteyteen liitetystä kuvista neljä viidestä esitti lapsia joko kirjastonkäyttäjinä tai mielenosoittajina.

Eriytyisen huolissaan kirjoituksissa oltiin lasten- ja nuorten lukuharrastuksen jatkumisesta ja viitattiin muun muassa OECD-maiden väliseen PISA-lukutaitotutkimukseen, jonka suomalaiset koululaiset olivat kirkaasti voittaneet (MP2, U9). Kirjoituksissa pidettiin nimenomaan lähikirjastoverkostoa yhtenä tärkeimmistä syistä suomalaisten menestymiseen. Koska Helsingin nähdään ponnistelevan *nyt aivan vastakkaiseen suuntaan* (MP2), on aineistoni mukaan lasten ja nuorten lukutaito sekä hyvä menestys lukutaitotutkimuksissa tätä menoa kohta mennyttä.

Lasten lukuharrastuksen vähenemisen lisäksi kirjastojen puolustajat väläyttelevät kirjoituksissaan muitakin mahdollisia uhkakuvia, joita lähikirjastojen lakkauttaminen toisi tullessaan. Ensimmäisessä vieraskynäkirjoituksessa pidetään kirjastopalveluiden megakeskuksiin siirtämisen yhtenä seurauksena asukkaiden eriarvoisuuden kasvamista, koska erityisesti lapsilla, senioreilla, autottomilla ja köyhillä olisi vaikeuksia päästä hyödyntämään näitä kaukana sijaitsevia kirjastoja. Näin ollen kirjastojen lakkauttamisesta seuraisi kirjoittajan mukaan yksinäisyyden ja kontaktittomuuden lisääntymistä monen kohdalla. (VK1). Tasa-arvoiset mahdollisuudet tiedon saantiin, mihin kirjaston läheisyys ja maksuttomuus osaltaan liittyvät, onkin yleinen teema kirjastoja puolustettaessa. Kirjasto nähdään instituutioista demokraattisimpana, joka omalta osaltaan pystyy hyvin ehkäisemään eriarvoisuuden syvenemistä, syrjäytymisen yleistymistä sekä köyhyyden lisääntymistä. (VK1, VK2, MP2, MP3).

Kirjoituksissa kirjasto liitetään ennen kaikkea koululaitokseen ja niiden nähdään tukevan hyvin toisiaan, mikäli vain sijaitsevat tarpeeksi lähellä toisiaan. *Kirjastot ovat kiinteä osa koulun toimintaa* (U9), *kirjasto on tärkeä osa kasvatusketjua* (U4)

ja esimerkiksi kouluissa toteutettavat *projektit olisivat katkenneet, jos kirjat olisi pitänyt hakea metromatkan päästä* (U9). *Kirjaston ja koululaisten hyviä suhteita on lisännyt myös työharjoittelu* (U9). Näin ollen voidaan ajatella, että kirjastojen puolustajat puolustavat samalla myös koululaitosta.

Käänteisesti kritiikkiä lukemalla voidaan tulkita, että kirjastojen puolustajat ovat huolissaan suomalaisesta hyvinvointivaltiosta, johon kuuluvat kansalaisten tasavertaiset elinmahdollisuudet ilmaisen koulutuksen, halpojen terveyspalveluiden sekä muiden sosiaalipalveluiden myötä. Kirjastojen puolustajat näkevät kritiikissään näitä hyvinvointivaltion peruspilareita nyt uhattavan. Hyvinvointivaltion puolustukseen liittyviä henkisiä arvoja vaaditaan myös suoraan. Tehokkuusajattelun kerrotaan suututtaneen asukkaat, koska *kaikkea ei voi mitata rahassa* (U9) ja toivotaan, *että säästökustelua seuraisi arvokeskustelu* (U7).

Olohuone

Kirjastojen yhteisöllisyys on yksi selvästi esille tuleva teema kirjastoja puolustavien puheenvuoroissa. Kirjastoja kuvataan asukkaiden kohtaamispaikoiksi ja olohuoneiksi, joissa kirjojen lainaamisen lisäksi *vaihdetaan kuulumisia ja viihdytään* (VK1). Monelle asukkaalle kirjasto onkin päivittäinen käyntipaikka ja myös monet koululaiset viettävät kirjastossa iltapäivänsä, jolloin *kirjasto korvaa puuttuvia iltapäivähoitopaikkoja* (U9). Käpylässä taas kirjasto on *osaltaan täyttänyt nuorisotalon tehtävää, koska alueelta puuttuu nuorisotalo* (U9). Kirjasto nähdään myös alueensa vireänä kulttuurikeskuksena ja lähikirjastot tarjoavat tiloja esimerkiksi näyttely- ja teatteritoiminnalle (MP1, MP2, VK1).

Lakkauttamalla lähikirjastot menetetään kirjastojen puolustajien mukaan niiden tarjoamat muut palvelut ja sen seurauksena alueen asukkaiden yhteisöllisyys on myös uhattuna. Kirjoittajien mielestä nimenomaan kooltaan pienet ja kauan paikallaan olleet kirjastot pystyvät tarjoamaan yhteisöllistä kylähenkeä kaupungeissa.

Kysymys on linjanvedosta: Halutaanko Helsinkiin suuria keskuksia, joihin kaupunkilaiset ohjataan lainaamaan, vai halutaanko pieniä yhteisöllisiä kyläkirjastoja? (U4)

Samalla menetetään tunnelmaltaan rauhallisen keskittyneitä, virikkeiltään monipuolinen

ympäristö (MP2).

On byrokratihurskastelua kuvitella, että --- siirtyisivät --- käyttämään muiden kaupunginosien kirjastoja, olivat ne miten upeita tahansa (MP2).

Lähikirjastojen puolustajat näkevät ison kirjaston ainoastaan lainauskeskuksena, josta ei muuta palvelua sitten saakaan. Lähikirjastoa kuvailtaessa tunnelmaltaan rauhalliseksi voidaan rivien välistä taas lukea, että suurempaa kirjastoa pidetään meluisana paikkana, jossa keskittyminen on mahdotonta. Näin ollen kritiikissä esitetyt käsitteet suuri ja upea voidaan tulkita puolustajien mielestä kielteisiksi kirjaston ominaisuuksiksi. Tämä ajatus tulee vielä selvemmin esille tarkasteltaessa lähikirjastoihin liitettyjä määreitä.

Yhdeksän kirjailijaa ja kääntäjää on vedonnut Helsingin kaupunkiin, ettei Käpylän 1939 avattua ”vanhaa, perinteistä ja rakastettua” kirjastoa lopetettaisi (U5).

Kävin tutustumassa Roihuvuoren ja Kulosaaren kirjastoihin. Ne ovat kodikkaita, persoonallisia, hieman käytössä kuluneita, mutta eivät huonokuntoisia. (VK1)

Lähikirjastoihin liitetyistä myönteisistä käsitteistä vanha ja perinteinen viittaavat siihen, että kirjasto on toiminut paikalla jo pitkään ja on juurtunut syvälle alueen rakenteeseen. Kirjastot lakkauttamalla romutettaisiin siis myös perinteikästä instituutiota, joka on ajan kuluessa saavuttanut asukkaiden vankkumattoman kannatuksen ja arvostuksen. Lähikirjastot voivat olla myös käytössä hieman kuluneita, mutta siitä huolimatta tai ehkäpä juuri sen vuoksi niihin on niin helppo astua sisään.

Kaupungin päättäjät eivät taas näe kirjastojen vielä olevan yhteisöllisiä olohuoneita, mutta niiden kehittyminen siihen suuntaan voisi olla niiden pelastus. Heidän mukaan kirjastot tarjoavat tällä hetkellä vain kirjastopalveluja, kun taas asukkaiden mielestä kirjastot ovat toimineet jo pitkään alueen epävirallisina olohuoneina ja tarjoavat paljon muutakin. Myös päättäjien mielestä kirjaston toimiminen asukkaiden olohuoneena on hyvä ajatus, mutta sen toteutumiseksi tarvittaisiin yhteistyötä kaupungin muiden instanssien kanssa (U2, U6, U8). Voidaan siis tulkita, että niin kauan kuin kirjastojen yhteistyötä esimerkiksi nuorisotoimen kanssa ole määritelty virallisesti paperilla, sitä ei myöskään voi

olla olemassa. Pitäessään olohuonetta hyvänä kehittämiskelpoisena ideana päättäjät tulevat myös osoittaneeksi tietämättömyytensä kirjaston todellisesta roolista alueen asukkaille. He eivät tiedä kirjaston todellisesta merkityksestä, koska eivät ole käyneet paikan päällä tilannetta katsomassa. Tällaisen piilotetun viestin antaminen lukijoille kasvattaa mielestäni kuilua asukkaiden ja päättäjien välillä.

Huoli yhteisöllisyyden katoamisesta sekä suomalaisesta demokratian tilasta nousee selvästi esille yhdessä mielipidekirjoituksessa. Jos asukkaiden elämään selvästi kielteisesti vaikuttavia päätöksiä tehdään kysymättä heiltä itseltään siihen mielipidettä, on vaarana se, että asukkaiden sitoutuminen kaupunkiin vähenee, usko päättäjien todelliseen haluun toimia hiipuu ja sitä kautta yleinen välinpitämättömyys politiikkaa ja myös muita ihmisiä kohtaan lisääntyy. (MP3). Tässä kirjoituksessa huoli kohdistuu osittain aktiivisen kansalaisen ideaaliin (Ks. esim. Kuronen 1988) ja toisaalta siinä taas painotetaan solidaarisuutta. Kirjastojen toimiessa kaupunginosien olohuoneina niiden voi ehkä ajatella korvaavan myös kaupunkilaisilta usein puuttuvaa sosiaalista turvaverkkoa. Ylipäättään yhteisöllisyyden painottamisen voi tulkita olevan myös kritiikkiä yksilökeskeisyyttä korostavaa länsimaista ajattelutapaa kohtaan (Peura 1999: 176–178).

Päätelmiä

Aineistostani nousi selvästi esille kolme lähikirjastojen puolustuksessa esiintyvää teemaa. Ensinnäkin lähikirjastoja puolustettiin vetoamalla järkeen: toimivia ja paljon käytettyjä kirjastoja on järjetöntä lakkauttaa. Myös päättäjät vetosivat argumenteissaan järkeen ja pitivät lakkauttamista järkevämpänä päätöksenä kuin esimerkiksi aineistomäärärahoista karsimista. Lisäksi heidän kommentissaan ilmenee kyseenalaistamaton ajatus siitä, että säästöjä on pakko tehdä.

Toisessa teemassa tarkastelun keskiöön nousi huoli yhteiskunnan heikoimpien, lasten ja vanhusten, selviämisestä, jos lähikirjastot lakkautetaan. Lakkauttamista kannattavissa kommentteissa ei tähän huoleen otettu kantaa, sillä eiväthän päättäjät voi olla ainakaan julkisesti ilmoittaa kannattavansa lasten ja vanhusten aseman heikentämistä ja sitä kautta eriarvoisuuden kasvattamista.

Kolmas teema puolestaan käsitteli lähikirjastoa alueen olohuoneena. Asukkaat näkevät sen jo toimineen pitkään epävirallisena eri-ikäisten

kokoontumis- ja ajanvietepaikkana, kun taas päättäjät ehdottavat ikään kuin uutena ideana kirjastojen yhteistyötä muiden instanssien kanssa, jotta se voisi tulevaisuudessa muodostua alueen olohuoneeksi.

Erityisen kiinnostavaa on huomata, että lehtikirjoituksissa esiintyvissä tavallisten kirjastonkäyttäjien argumenteissa painotetaan voimakkaasti samoja teemoja kuin Opetusministeriön kirjastopoliittisessa ohjelmassa 2001-2004. Ohjelman pohjana olevat arvot korostavat nimenomaan kirjastojen roolia kansalaisten tasa-arvoisuuden edistäjänä ja siinä painotetaan myös kirjastojen asemaa alueensa vireänä olohuoneena. (Kirjastopoliittinen ohjelma 2001-2004) Näin ollen kirjastoalan ammattilaiset sekä kirjastonkäyttäjät ovat yksimielisiä kirjastojen roolista ja merkityksestä.

Vaikka mitään kovin yleisiä päätelmiä suomalaisen yhteiskunnan tilasta tai ihmisten arvoista ja asenteista ei viidentoista lehtikirjoituksen perusteella voi tehdä, voidaan niiden kautta kuitenkin nähdä joitain viitteitä yleisestä ajattelutavasta. Ensinnäkin aineistoni perusteella ihmiset mieltävät kirjastolaitoksen tärkeäksi osaksi suomalaista yhteiskuntaa, koska sen aseman heikentäminen saa asukkaat puolustamaan ainakin omaa lähikirjastoaan hyvin voimakkaasti. Samalla he puolustavat suomalaista yhteiskuntaa erityisesti yhteiskunnan heikoista välittävänä hyvinvointiyhteiskuntana. Kaiken kaikkiaan kirjoituksista käy ilmi ajatus siitä, että vaikka asukkaat tällä kertaa voittivat ”sodan”, ei taistelu henkisten arvojen ja hyvinvointivaltion puolesta ole vielä suinkaan ohi.

Toisaalta kirjastojen puolustajat näkevät kirjastolaitoksen ikään kuin viimeisenä yhteisöllisyyttä ylläpitävänä linnakkeena yksilöllisyyttä korostavassa yhteiskunnassamme. Molempien osapuolten viittaaminen järkiperusteisiin kertoo taas piilotetusti luonnontieteisiin perustuvan tarkkuusajattelun ja rationaalisuuden korostamisesta ja kyseenalaistamattomuudesta länsimaissa (Luoma 1991: 17-19 ja 184.)

Myös rahaa voidaan pitää aineistossani asiana, jota ei kyseenalaisteta. Ensinnäkin kirjastojen lakkauttamista puolustellaan ainoastaan rahan avulla ja säästämisen pakko esitetään itsestään selvänä. Tämä ilmenee myös lähikirjastoja puolustavien kirjoituksista, sillä hekin vastustavat lakkauttamista etsimällä toisaalta muita säästökohteita tai puolustamalla toisaalta henkisiä arvoja osittain rahan avulla: kirjastolaitoksen ja ylipäätään koko hyvinvointivaltion ylläpitämiseen tarvitaan ennen kaikkea rahallista panostusta. Näin ollen

aineistossani raha nousee ns. jumala-käsitteeksi, jota pidetään argumenttina ylitse muiden.

Kun suomalaista yhteiskuntaa tarkastelee ulkopuolisin silmin, se näyttääytyy toisaalta voimakkaasti hyvinvointia korostavana yhteiskuntana, mutta samanaikaisesti Suomea kuitenkin luonnehditaan maailman johtavaksi tietoyhteiskunnaksi. (Castells ja Himanen 2001: 13-14 ja 20). Aineistossani näkyy piilotetusti pelko siitä, että hyvinvointivaltio olisi pikku hiljaa jäämässä tietoyhteiskuntakehityksen jalkoihin. Jatkotutkimuksen kannalta olisikin mielenkiintoista analysoida tarkemmin sitä, millaisena suomalainen yhteiskunta kirjoituksissa näyttääytyy. Nähdäänkö hyvinvointivaltio ja tietoyhteiskunta todellakin erillisinä toistensa vastakohtina vai kenties toisiinsa sulautuneina, mutta eri asioita korostavina ja millaisia määreitä niihin ylipäätään liitetään ja mitä niiden perusteella voi tulkita?

Hyväksytty julkaistavaksi 25.8.2004

Tutkimusaineisto

- U1 Helsinki suunnittelee säästöjä neljän sivukirjaston lakkauttamisella. Uutinen. Helsingin Sanomat. 12.4.2002.
- U2 Kirjastojen sulkemishanke suututti asukkaat. Uutinen. Helsingin Sanomat. 13.4.2002.
- U3 Kirjastojen lopettamisesta luvassa iso riita. Uutinen. Helsingin Sanomat. 19.4.2002.
- U4 ”Jos lopetatte kirjaston, niin mistä me kirjat lainaamme?” Uutinen. Helsingin Sanomat. 19.4.2002.
- U5 Kirjailijat vetosivat Käpylän puolesta. Uutinen. Helsingin Sanomat. 20.4.2002.
- U6 Helsingin koko kirjastoverkko joutuu tarkkaan säästösyyniin. Uutinen. Helsingin Sanomat. 23.4.2002.
- U7 Kulttuurilautakunta lakkauttaisi vain Toukolan sivukirjaston. Uutinen. Helsingin Sanomat. 24.4.2002.
- U8 Helsinki säilyttää sivukirjastot. Uutinen. Helsingin Sanomat. 25.4.2002.
- U9 Kirjastojen puolustus yhdisti asukkaita. Uutinen. Helsingin Sanomat. 26.4.2002.
- U10 Kirjastojen lakkauttaminen oli konsulttiyrityksen ehdotus. Uutinen. Helsingin Sanomat. 27.4.2002.
- MP1 Kirjastosta emme luovu. Mieli-pidekirjoitus. Helsingin Sanomat. 14.4.2002.
- MP2 Lähikirjastoja ei saa lakkauttaa. Mieli-pidekirjoitus. Helsingin Sanomat. 16.4.2002.

- MP3 Lakkautus on näennäistä säästämistä. Mielipidekirjoitus. Helsingin Sanomat. 24.4.2002.
- VK1 Lähikirjasto ei ole sivuseikka. Vieraskynäkirjoitus. Helsingin Sanomat. 23.4.2002.
- VK2 Kirjasto on kielen koti. Vieraskynäkirjoitus. Helsingin Sanomat. 24.4.2002.

Lähteet

- Billig, Michael (1987), *Arguing and thinking. A Rhetorical Approach to Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Burke, Kenneth (1945), *A Grammar of Motives*. New York: Prentice-Hall Inc.
- Burke, Kenneth (1950), *A Rhetoric of Motives*. New York: Prentice-Hall Inc.
- Castells, Manuel ja Himanen, Pekka (2001), *Suomen tietoyhteiskuntamalli*. Helsinki: WSOY.
- Gusfield, Joseph R (1989), *The Bridge over Separated Lands*. Teoksessa *The Legacy of Kenneth Burke*, s. 28-54. Toim. Herbert W. Simons ja Trevor Melia. Madison & London: The University of Wisconsin Press.
- Kirjastopoliittinen ohjelma 2001-2004. Käytetty 12.8.2004. <http://www.minedu.fi/julkaisut/kirjastopoliittinenohjelma/kirjastopoliittinenohjelma.pdf>
- Koski, Jussi T. (1998), *Infoähky ja muita kirjoituksia oppimisesta, organisaatioista ja tietoyhteiskunnasta*. Jyväskylä – Helsinki: Gummerus.
- Kuronen, Timo (1998), *Tietovarantojen hyödyntäminen ja demokratia. Suomen itsenäisyyden juhlarahaston julkaisuja 174*. Käytetty 12.8.2004 Saatavilla www.muodossa:194.100.30.11/tietoyhteiskunta//suomi/st2f.htm
- Luoma, Matti (1991), *Länsimaiden kaksi uskontoa: kristinusko ja rationalismi*. Filosofinen tarkastelu. Porvoo - Helsinki - Juva: WSOY.
- Mäkinen, Ilkka (1999), *Heittämällä tulevaisuuteen: kirjastot vuoden 1961 lain jälkeen*. Teoksessa *Kirjastojen vuosisata. Yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla*, s. 163-214. Toim. Ilkka Mäkinen. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu oy.
- Nykysuomen käsikirja (1991), Toim. Osmo Ikola. Helsinki: Weilin & Göös.
- Pesonen, Heikki (1997a), *Mikä on tutkijasubjekti? Teoksessa Uskontotieteen ikuisuusksymyksiä*, s. 114-131. Uskontotiede 1. Toim. Heikki Pesonen. Helsingin yliopisto: Uskontotieteen laitos.
- Pesonen, Heikki (1997b), *Kieli ja sosiaalinen todellisuus. Diskurssianalyysin lähtökohtia*. Teoksessa *Tutkija, tekstit ja uskonto*, s. 133-149. Toim. Tom Sjöblom. Uskontotiede 2. Helsingin yliopisto: Uskontotieteen laitos.
- Pesonen Heikki (1999), *Luomakunnasta äiti-maahan. Uskonnollisen luontosuhteen retoriikkaa*. Teoksessa *Uskonto ja sukupuoli*, s. 319-351. Toim. Tuija Hovi et al. Helsinki: Yliopistopaino.
- Peura, Simo (1999), *Kirkot ja yhteisen Euroopan rakentaminen*. Julkaisussa *Uskonto ja nykyaika. Yksilö ja eurooppalaisen yhteiskunnan murros*, s. 157-195. Toim. Markku Heikkilä. Suomen itsenäisyyden juhlarahaston julkaisuja nro 217. Jyväskylä: Atena kustannus oy.
- Potter, Jonathan (1996), *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London, Thousand Oaks and New Delhi: Sage Publications.
- Sakaranaho, Tuula (1998), *The Complex Other. A Rhetorical Approach to Women, Islam and Ideologies in Turkey*. *Comparative Religion 3*. University of Helsinki: Department of Comparative Religion.
- Sakaranaho, Tuula (1999a), *Sukupuolen ja vallan retoriikkaa*. Teoksessa *Uskonto ja sukupuoli*, s. 292-295. Toim. Tuija Hovi et al. Helsinki: Yliopistopaino.
- Sakaranaho, Tuula (1999b), *Hunturetoriikkaa. Huiivi-kiistan tulkintoja turkkilaisessa naistutkimuksessa*. Teoksessa *Uskonto ja sukupuoli*, s. 296-318. Toim. Tuija Hovi et al. Helsinki: Yliopistopaino.
- Summa, Hilikka (1996), *Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus*. Teoksessa *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*, s. 51-83. Toim. Kari Palonen ja Hilikka Summa. Tampere: Vastapaino.
- Tietojätti 2000. *Tietosanakirja*. Jyväskylä - Helsinki: Gummerus.